

Feia un temps de mil dimonis. Per això diuen que el cap de l'exèrcit del rei de Navarra, que havia posat setge al castell de Viana després de prendre'n la ciutat, va permetre que els seus soldats es resguardessin de la tempesta. Però els assetjats aprofitaren el forat per rebre provisions. El capità general, enfurismat, va sortir al galop a perseguir els soldats enemics. En travessar el portal de la Solana, el cavall mig ensopegà –mala sort, vaticinen els augurs–. Quilòmetres enllà, atrapat en zona pantanosa on no es pot defensar dels tres soldats que calen per abatre el guerrer famós, cau mort, amb trenta-un anys i llarga història, el fill del papa Alexandre VI, germà de Joan i Lucrècia i Jofré, glossat per Maquiavel, servit per Da Vinci, odiat per molts i estimat o respectat per d'altres: Cèsar Borja.

Era el 12 de març del 1507. Cinc-cents anys exactes enrere del calendari. A la ciutat navarresa que se'ns fa present en la història pròpia també pel nom –i el toc mític– de Carles de Viana –malaurat primogènit del rei catalanoaragonès Joan II– han preparat amb detall l'aniversari, amb conferències i exposicions i un rèquiem i ofrena floral i teatre i una “senda de Cèsar Borja” per seguir-li el darrer galop. No debades és aquí, a Viana, on hi ha les restes del fill del papa. I també no debades Cèsar Borja va ser “un gran personatge històric que va morir combatent per la independència de Navarra”. Qui ens ho explica és Félix Carinanos, historiador i membre de la comissió del cinquè centenari: “En aquella època, Navarra es trobava entre Castella i Aragó i França, intentant mantenir la independència que, pocs anys després de la mort de Cèsar Borja, va perdre.”

Des del 10 de març, una creu de camp marcarà el lloc de la “barranca Salada”, on diuen que va caure Cèsar Borja ferit de mort per les armes del comte de Lerín, partidari de l'aleshores rei consort de la veïna Castella (ho va ser fins al 1504), Ferran II de Catalunya i Aragó i V de Castella (el fill de Joan II, que li va heretar la corona, i germanastre, per tant i per cert, de Carles de Viana); una creu de camp, en pedra, a l'indret llegendari, per recordar la fatídica matinalda. I per propiciar, potser, l'evocació.

Val a dir que, del fet luctuós, encara avui se'n desprenen interrogants. Cari-

Cèsar sense repòs

El 12 de març farà 500 anys de la mort de Cèsar Borja. És enterrat a Viana, a Navarra, i el seu sepulcre ha mantingut, durant segles, controvèrsia. També avui.

nanos, per exemple, no s'està de subratllar les “circumstàncies estranyes” de la mort del Borja: “Com pot ser que un guerrer professional se'n vagi sol a perseguir aquells soldats?” Les conjectures –continua– són diverses: hi ha qui destaca una possible traïció de les seves mateixes tropes, mercenàries en terra fronterera (“Viana és i ha estat sempre una ciutat de moviment, amb molts espies, amb molts exèrcits i gent que lluita en molts bàndols”), que haurien deixat sol a posta el duc Valentí; hi ha qui especula amb el desànim que podia haver afectat un Cèsar malalt i sense cap més suport que els intents d'intercessió a favor seu de Lucrècia des de Ferrara, que hauria optat per una mena de “suïcidi en combat” (“No hem d'oblidar que tenia en contra Ferran d'Aragó i Juli II, el papa Della Róvere, el de la Capella Sixtina: se li negava el pa i la sal, per dir-ho d'alguna manera”, recorda l'historiador). En tot cas, moria prop de Viana, i a Viana hi van dur el cos per enterrar-lo amb l'honor que es mereixia. No pas per sempre, però.

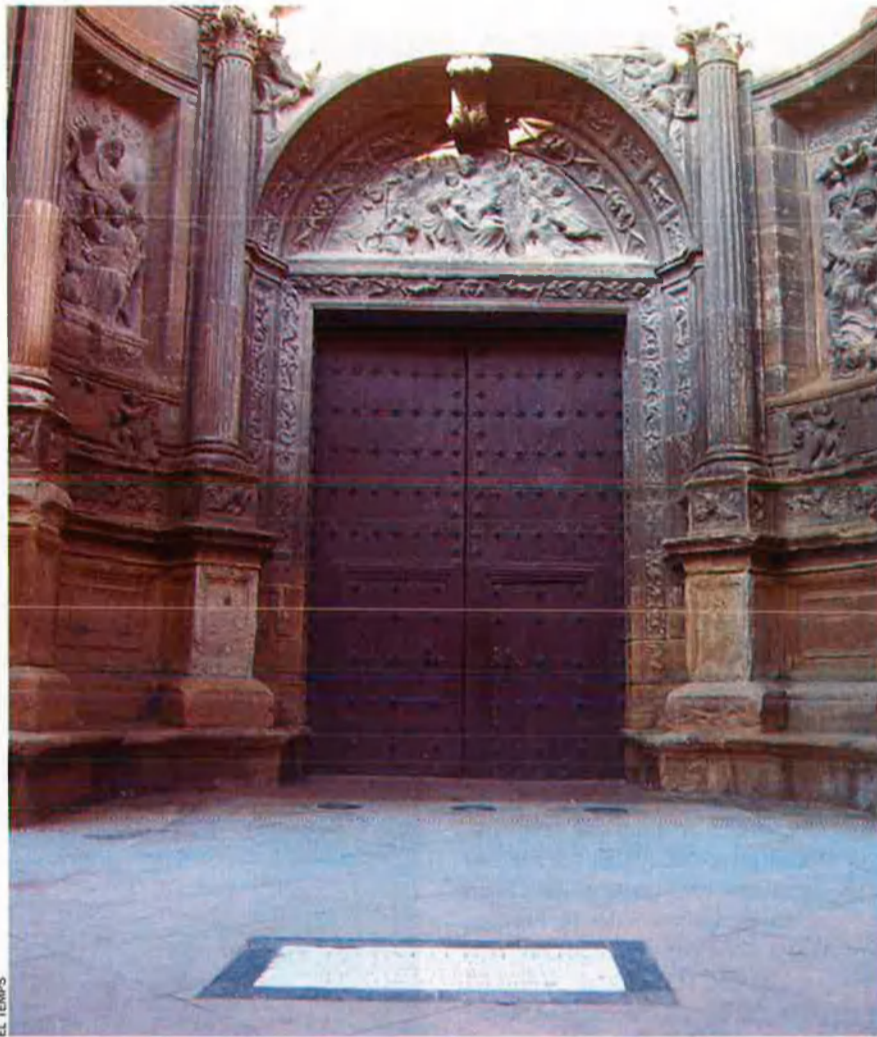
Dins i fora de l'església. Joan d'Albret, el rei navarrès que li era cunyat, va fer enterrar el Borja en una tomba d'alabastre, a la capella major de l'església de Viana, dedicada a santa Maria. “*Aquí yace en poca tierra/ el que toda la tenía,/ el que la paz y la guerra/ por todo el mundo hazía./ O tú, que vaz a buscar/ dignas cosas a loar:/ si tú loas lo más digno,/ aquí pare tu caminar,/ no cure de más andar*”: aquest és l'epitafi que, segons diverses anotacions, li guarnia el sepulcre. Tot plegat va ser destruït, en circumstàncies, com se sol dir, encara no aclarides.

La tradició vianesa atribueix la profanació a la voluntat d'un bisbe de

Una imatge coneguda: el possible retrat de Cèsar Borja, atribuït a Giorgione.

Calahorra (la Rioja), però ni aquesta tesi ni cap altra no ha estat, ara per ara, demostrada. En tot cas, per al “quan”, Félix Carinanos subratlla que devia ser entre 1523 i 1549: l'any 23 passà per Viana Antonio de Guevara, que va ser bisbe de Mondonedo (Galícia), i copià l'epitafi famós: per tant, la tomba encara hi era, i el 49, començà “el llibre de fàbrica de l'església, i no hi apareix per cap banda ni el nom de Cèsar Borja, ni cap obra efectuada de manera que calgués treure el sepulcre, ni res”. El fet macabre, val a dir, s'havia de dur a terme un cop els reis de Navarra havien perdut les terres en mans de Castella i “ja eren al que avui s'anomena estat francès: si haguessin continuat a Pam-

EL TEMPS

Davant mateix de la gran portalada de l'església de Santa Maria, a Viana, hi ha la tomba de Cèsar Borja. Són molts els vianesos que afirmen que mai no l'han trepitjada. Per respecte.

plona, no s'hagués tret el seu parent de l'església, és clar".

I què se'n va fer, del fill gran de Roderic? "Les restes es van treure fora de l'església i foren enterrades ignominiosament al peu de la paret exterior", ha deixat escrit William Harrison Woodward a la famosa biografia publicada el 1913, que ara trobem a la Biblioteca Borja de 314, en edició a cura de Maria Toldrà (2005). No s'hi veia cap mínima làpida, cap senyal d'on era que havien deixat els ossos de Cèsar: res. Només se sap que l'havien col·locat de manera que "el trepitgessin els cristians i les bèsties", segons conta i explica la tradició vianesa. Però, de fet, a Viana han estat molt curosos a mantenir i transmetre la memòria de Cèsar Borja, d'una manera que Carinanos no dubta a qualificar d'"admirable": allà tothom sabia que Cèsar reposava sota el carrer de Santa Maria, i assenyalaven sense dub-

tar el punt exacte on l'havien enterrat: "ja el pare Alesón, cronista del Regne de Navarra al segle XVII, explica que tot el que escriu sobre Cèsar Borja li ho han contat els ancians de Viana, que ho saben pels ancians que els han precedit. I quan el pintor i escriptor francès Charles Yriarte ve a Viana l'any 1886, s'admira també del fet que tothom li expliqui la mateixa història, que passa de pares a fills". Fins i tot quan es va fer l'obra per dur l'aigua corrent a les cases, entre 1929 i 1932, per a la qual, i per encarar-se amb la roca de sota els carrers de la ciutat, s'havia de fer servir dinamita en alguns trams, els obrers, en arribar al punt exacte, sense senyal però conegut, de la tomba borgiana, van fer marrada a posta per no destorbar el mític personatge.

No havia d'acabar, però, en aquesta primera exhumació, el trasbals dels ossos de Cèsar Borja. De fet, des del segle

XIX i fins ara mateix, la qüestió de la seva tomba ha tornat a la palestra de manera recurrent. La segona etapa del seu periple s'iniciava a final del segle XIX, quan sembla que el segon tinent d'alcalde de la localitat, amb la dèria de cercar una espasa guarnida de pedres precioses que havia d'acompanyar el repòs del Valentí, va impulsar una excavació en la qual també va intervenir Yriarte. No hi havia cap espasa, allà, però en el punt exacte que la tradició assenyalava com la tomba de Cèsar van trobar un esquelet enterrat amb cura a la roca cisellada en forma antropomòrfica.

Aquesta troballa va alçar molta polseguera. D'entrada, perquè de seguida es van relacionar els ossos amb l'històric polític i soldat (per bé que H. Woodward assenyalés després que "la identificació d'aquestes restes amb Cèsar Borja és una simple conjectura"). I, de sortida, perquè va córrer la brama, escampada per revistes d'història i arqueologia, explica Carinanos, que "els obrers havien estat jugant amb la seva calavera i coses per l'estil, que després es van demostrar absolutament falses: ningú no hi va fer broma; el van tornar a tapar immediatament -estava cobert per unes lloses primes- i el van enterrar una altra vegada. I així va continuar fins a l'any 1945".

De Viana i de València. Abans, però, de la nova exhumació, la presència de tomba silenciosa del carrer de Santa Maria encara havia de generar alguns actes significatius. Carinanos n'ha fet completa relació, i així destaca, d'entrada, els moviments per reivindicar la figura de Cèsar Borja durant la Segona República: malgrat la resistència del clergat i dels elements carlins de la comarca -amb prou de pes a la zona, val a dir-, diversos intel·lectuals van impulsar un seguit d'actes de reconeixement: el doctor Victoriano Juaristi va llegar a la ciutat un monument que es va col·locar al pati de la casa consistorial (en va fer dues còpies, també en guix: una per a la seva ciutat natal, Sant Sebastià, i una altra per a Xàtiva, que actualment roman reclosa al magatzem del museu de l'Almodí). En tot cas, aquest Cèsar tombat a l'etrusca va propiciar l'homenatge, al qual s'adheriren, per escrit i amb delegació oficial, l'Ajuntament de València i l'Acadèmia Borja; a més, el

Cèsar Borja: una vida en set punts

- Nascut a Roma, l'any 1475. Fill de Vanozza Cattanei i el cardenal Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI.
- Destinat pel pare a la carrera eclesiàstica, de ben menut acumula càrrecs: als set anys ja és protonotari apostòlic, canonge de València i ardiaca de Xàtiva. Quan Roderic esdevé papa (1492), Cèsar és nomenat arquebisbe de València.
- Poc després de l'assassinat del seu germà Joan, primer duc de Gandia (alguns rumors apunten Cèsar com a responsable del fet), renuncia al capel cardenalici i assumeix el càrrec de capità general dels exèrcits pontificis (1498).
- En la pugna entre els reis francès i castellà, Cèsar se situa de la part de Lluís XII: el francès li concedeix el comtat, després ducat, de Valentinès; es casa amb Carlota d'Albret, germana del rei Joan de Navarra; acompanya, com a capità, l'exèrcit francès que entra a Itàlia el 1499.
- Amb tropes de Lluís XII, finançament papal i estratègia militar pròpia, Cèsar emprèn la campanya de la Romanya: l'excusa és l'incompliment de les obligacions de vassallatge envers el papat; la intenció última de Cèsar i Roderic, ben probablement, és crear un estat borgià. Finalment, i després d'una entrada triomfal a Roma (1500), Cèsar rep el títol de duc de la Romanya (on serà generalment apreciat, en posar

fre als abusos comesos pels anteriors governants, tal com recordarà després Maquiavel a *El príncipe*).

- L'any 1503 mor Alexandre VI. Cèsar, malalt i tot, influeix al conclave perquè en surti un papa que no li sigui contrari, però Pau III Piccolomini mor tres setmanes després. El successor, Giuliano della Rovere, ara Juli II, és un vell enemic d'Alexandre, que annexiona la Romanya al patrimoni eclesiàstic i no renova a Cèsar el càrrec de capità general. El fa presoner, però ell aconsegueix arribar a Nàpols, on el rep Jofré.

- Gonzalo Fernández de Córdoba l'arresta, el 1504, a instàncies de Ferran el Catòlic i l'envia a la península Ibèrica, on l'empresonen als castells de Chinchilla (Múrcia) i la Mota (Medina del Campo). L'any 1506 se n'escapa i fa cap a Navarra, on l'acull el seu cunyat, el rei Joan Albret. Infructuosament demana al rei francès el salari que li deu i que li hauria permès d'armar un exèrcit. Es posa al servei de Joan en la guerra de bàndols que sacseja l'històric regne. Mor el 1507, a Viana, lluitant precisament contra la facció partidària de Castella.

Dades extretes de la web de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians: www.elsborja.org

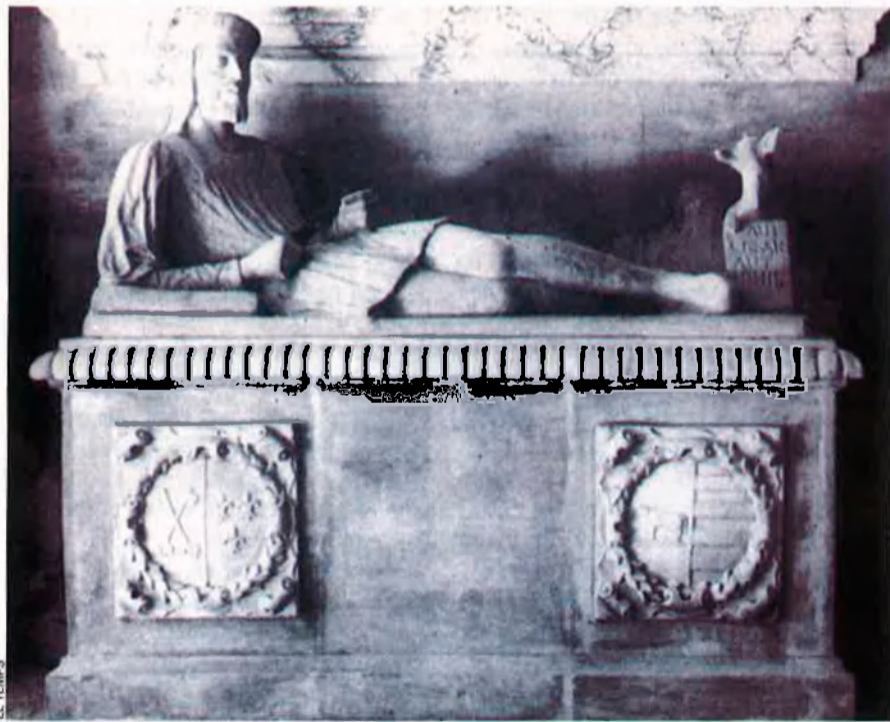
canonge arxiver de la catedral de València, Elies Olmos (1880-1961), va enviar telegrama per expressar la seva adhesió a l'acte i als esforços per donar-li a Cèsar "una sepultura decorosa". La guerra, però, va estroncar aquella oportunitat: una de les primeres accions dels sublevats, el mateix juliol del 36, va ser destruir el monument. La qüestió de la tomba també es va ajornar.

I va arribar l'any 1945 i, amb aquest, una nova exhumació: el mateix Juaristi,

juntament amb el forense Santiago Becerra, en van fer un estudi que va concloure que ni els ossos ni el lloc d'on els havien trets no oferien cap característica que negués que fossin les del Borja. De fet, hi van trobar un tret curiós: si aquesta ja famosa "tradició vianesa", transmesa amb insistència durant centúries, descrivia la mort del Valentí per un cop d'espasa a l'aixella (part que l'armadura no li cobria), els doctors van trobar, a l'omòplat esquerre de l'esquelet estudiat, precisament, una marca d'arma blanca que li hauria pogut entrar... per l'aixella dreta.

Després de l'estudi, i fins al 1953, els ossos van romandre en una urna, a l'Ajuntament de Viana. Aquest mateix any, però, una cerimònia carregada de simbolisme els va traslladar on són actualment: davant de la gran porta plateada de l'església de Santa Maria. Allà, sota una llosa amb la inscripció que recorda que el Borja va ser "generalíssim dels exèrcits de Navarra i pontificis", hi ha els ossos, embolcallats amb flors i terra de Viana i de València que van vessar a la tomba els xiquets de la ciutat.

Per respecte. Aprofitant l'efemèride del 500è aniversari, s'han tornat a sen-

Rèplica del monument que Juaristi va instal·lar a Viana. Aquesta n'és la còpia que va donar a Xàtiva i que actualment s'està al magatzem del museu de l'Almodí.

Els sepulcres dels papes Borja

És coneguda la mala fama del papa Alexandre VI i com fou objecte d'una llegenda negra que encara persisteix. Aquesta s'havia iniciat el 1503 arran de la seva mort. Hi contribuï l'historiador florentí Francesco Guicciardini en la seva *Storia d'Italia* (1503) en aplicar a Alexandre VI el retrat sinistre que Titus Livi havia fet d'Anníbal. També fou ell qui difongué que la seva mort havia estat conseqüència d'un suposat verí destinat al cardenal Adriano di Corneto (que es féu famós pels nombrosos enverinaments que va cometre) i que accidentalment matà el mateix papa Borja. Aquest darrer punt tingué el suport del dietarista pontifici Johannes Burchard a partir de la terrorífica descripció de la mort del pontífex i a assumir les acusacions de verí esmentades. La tarda del primer dia de les exèquies, el cos del papa, segons un beneficiat de Sant Pere que li ho explicà, patí una gran transformació, la cara se li havia ennegrit "com una mora", el nas i la boca s'havien engrandit:

"Al vespre, més tard de les dotze de la nit, el papa va ser dut a la Cappella delle Febbre, i fou posat al costat del mur, en l'angle a l'esquerra de l'altar, per sis camàlics que reien i blasfemaven ja fos contra el papa, ja fos en menyspreu del cadàver, i per dos mestres fusters, que van fer la caixa massa estreta i massa curta: li tallaren una part de la mitra i el cobriren amb aquell tapís antic, i el pitjaren amb els punys i amb força perquè entrés a la caixa. No hi havia ciris ni cap llum ni cap preve-

re o persona que tingués cura d'ell."

És evident que la truculència tenia la intenció de demostrar que la transformació es devia a un càstig diví pels seus pecats i que els fusters eren una al·legoria dels dimonis que esperaven endur-se el cos cap a l'infern.

La presència de dimonis al voltant del cadàver responia a un altre element negatiu difós per diplomàtics venecians coetanis (Girolamo Priuli) que afirmava que Roderic de Borja "havia donat l'ànima i el cos al dimoni" a canvi de

Sepulcre amb les restes de Calixt III i Alexandre VI, a Santa Maria de Montserrat, a Roma.

ser elegit papa durant el conclave del 1492. Era un precedent del mite de Faust i, indirectament, una manera d'explicar el gran poder que havia arribat a adquirir a tot Itàlia. També es deia que el papa havia suplicat en va a darrera hora una pròrroga del pacte fet onze anys abans. Set dimonis, encarnats en grans simis negres, van fer guàrdia a l'habitació mortuòria amb la finalitat d'apoderar-se de l'ànima del

mort immediatament i portar-la a l'infern.

A la Corona d'Aragó, en canvi, i en especial al País Valencià, no trobem cap ressò de la llegenda al llarg del segle XVI entorn del papa Alexandre. Només Cèsar Borja fou objecte de crítiques i insults per l'historiador aragonès Jerónimo Zurita (1580), per haver-se passat al servei del rei de França enemic de Ferran el Catòlic. Els seus judicis mantenien el to dels pamflets anteriors però la intenció era més política que no moral. Zurita fou, tanmateix, un cas aïllat. I les seves diatribes foren contestades per historiadors valencians com Gaspar Escolano en pro de la família Borja. També alguns poetes, com Gil Polo, recordaren els papes amb benevolència.

Possiblement el silenci es degui al gran poder dels ducs de Gandia, al qual s'afegiria a mitjan segle el prestigi de sant Francesc de Borja i de la Companyia de Jesús recentment fundada. Els ducs de Gandia no renegaren dels seus avantpassats. El cinquè duc i futur sant Francesc de Borja, quan ja havia entrat el 1548 a la Companyia de Jesús, fou comminat pel papa Juli III (1550-55) que es fes càrrec de construir un nou monument funerari per als dos papes Borja. Les seves restes mortals es trobaven aleshores en un monument fet construir per l'encara cardenal Roderic de Borja a la capella de Santa Maria delle Febbre adjacent a la basílica de Vaticà. Més tard el papa Pius IV (1559-65) el comminà en el mateix sentit. La proposta era que fossin enterrats a Santa Maria Maggiore, a Roma. Però Francesc de Borja tenia altres plans. Desit-

tir veus reclamant la restitució de la tomba de Cèsar allà on era inicialment. Però si les converses que a aquest mateix efecte una comissió de vianesos va encetar amb l'arquebisbat de Pamplona, l'any 1990 es van encallar pel desinterès municipal (el Govern navarrès hi estava d'acord i l'arquebisbe no s'hi oposava), ara són les autoritats eclesiàstiques, les que hi interposen una clara reticència. I expliquen que una autoritat civil li va comentar a una de religiosa que, al capdavant, Cèsar va ser bisbe de

Pamplona, cosa que va tenir ràpida reopada per part del prelat, argüint que el Borja havia estat bisbe "d'aquella manera".

El cas és que el cànon marca que actualment no s'enterra la gent dins les esglésies ("però sí que hi posen els bisbes o els papes", apunta de seguida Carriñanos), i malgrat les gestions fetes per representants del Govern navarrès i l'alcaldia de Viana o la Comissió del cinquè centenari, no sembla que ara per ara l'Església vulgui retornar Cèsar al

seu lloc de repòs original. "En això l'Església és ronyosa o, si més no, escassament generosa –reflexiona l'historiador–: seria un gest magnífic que, com a mare d'ell que va ser, el tornés a entrar a Santa Maria."

L'alcalde de la ciutat, Gregorio Galilea, ens confirma que des de l'Ajuntament s'han fet gestions per tornar a entrar Cèsar a l'església, "però el bisbe de Pamplona no ho ha vist amb bons ulls". Ara, però, aprofitant la commemoració, planegen una solució de compromís

java enterrar els dos papes a l'església de Gesù de Ferrara "como cabeza de la felice memoria del papa Alejandro". També pensava enterrar-hi el seu avi, el duc Joan de Borja i el seu germà, el cardenal Enric de Borja (1518-1540). Comptava ja el 1551 amb la col·laboració del poderós cardenal de Ferrara Ippolito d'Este (1509-1572), fill de Lucrecia Borja. No sembla que aquesta fos gaire efectiva. L'església de Gesù no seria iniciada fins al 1570 per ordre dels jesuïtes arribats de poc a Ferrara.

Pel que fa al monument funerari borgia del Vaticà, el 1585 arran de la renovació de la plaça del Vaticà, fou dispersat, i avui es conserva parcialment, buit, a la sortida de les Grutes Vaticanes. Les restes mortals dels dos papes foren dipositades en una urna de plom. No seria fins al 1610 que el protonotari apostòlic, el xativí Joan B. Vives, va fer traslladar l'urna a l'església romana de Santa Maria de Montserrat, on quedà durant segles en un racó de la sagristia. El segle XIX l'ambaixador espanyol a Roma comte de Coello va fer construir un petit monument funerari en marbre blanc de Carrara en una de les capelles laterals de l'església, la primera a la dreta. La dissort perseguia els papes perquè al monument figuraven les efigies en dos medallons però amb el nom dels dos papes canviat. Tot un símbol de la decadència del prestigi borgia a Itàlia.

Eulàlia Duran
Historiadora

que hauria de fructificar aquest mateix any: "No estarà ni dins ni fora -explica l'alcalde-: hem pensat de posar-lo al costat de la porta principal, però no a terra, perquè ja ningú no trepitgi la tomba." I hi afegeix, encara, igual com en el seu moment havia explicitat també l'historiador: "Val a dir que jo no l'he trepitjada mai. I que molta gent de Viana prefereix rodejar-la, també. Per no trepitjar-la. Per respecte."

Núria Cadenes

Vine a conèixer-nos

**VINYES
DELS
ASPRES**

Cantallops-Alt Empordà

Per visites: 900 600 006
vinyesdelsaspres@laselva.cat